

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΩΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ 21ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΗΛΙΑ ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνεκάλεσε τὴν σημερινὴν ἑκτακτον πανηγυρικὴν συνεδρίαν, διὰ τὴν ἐορτάσῃ τὴν 6ην ἐπέτειον ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου, ὁμιλητὴς τῆς ἡμέρας εἶναι ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γεώργιος Μυλωνᾶς μὲ θέμα ἐθνικῆς σημασίας εἰς τὸν τομέα τῆς εἰδικότητός του καὶ μὲ τίτλον «Αἱ Μυκῆναι τοῦ Ἀγαμέμνονος».

Παρακαλῶ τὸν κ. Μυλωνᾶν ὅπως λάβῃ τὸν λόγον.

Αἱ ΜΥΚΗΝΑΙ ΤΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΥΛΩΝΑ

Ἡ προσπάθεια τῆς ἀποκαλύψεως τῶν λειψάνων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ βάσει τούτων καὶ τῶν ὑπερόχων ἐλληνικῶν θρύλων κατανοήσις καὶ ἐξιστορήσις τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν μυκηναϊκῶν περιοχῶν ἀποτελοῦν διεθνῶς τὸ ἐπίκεντρον τῆς ἐρεῦνης μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπιστημόνων. Εἰς τὴν ἔρευναν αὐτὴν ἡγετικὴν θέσιν κατέλαβεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη διὰ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν δημοσιεύσεων τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας.

Τὰ ἀνακτορικὰ κέντρα τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ χαλκοῦ ἰδία, μὲ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τῶν ὑπολείμματα, τὰς γραπτὰς τῶν πινακίδας, τὰς τοιχογραφίας, τὰ ἀγγεῖα καὶ λεπτοεργήματά των, προκαλοῦν ἀμέριστον ἐνδιαφέρον, διότι διέσωσαν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀναζητεῖ καὶ διὰ τῶν ὁποίων τρέφεται ἡ νεωτέρα ἔρευνα. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ σκιαγραφοῦν ἱστορίαν, ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται εἰς μικροχρόνιον περίοδον δράσεως, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶχε φθάσει εἰς ὑψηλὴν πολιτιστικὴν στάθμην δράσεως, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀναλαμπὴ καὶ σπινθηρο-

βόλημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ δυναμικοῦ, ἀναλαμπή ὅμως ἄνευ συνεχείας, ἀλλὰ σκιαγραφοῦν ἱστορίαν ἑκατονταετιῶν περιλαμβάνουσαν συναπτὰ στάδια δράσεως. Στάδια, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἀκολουθοῦν τὸν νόμον τῆς φύσεως, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τὰ ὁποῖα εἰκονίζουσι τὴν ἀρχήν, τὴν πρῶτον, τὸ μεσουράνημα, τὴν παρακμὴν καὶ τὴν τελικὴν καταστροφὴν μακροχρονίου καὶ ζειδῶρου ἀνθρωπίνης δραστηριότητος καὶ δημιουργίας. Ἐνίοτε δὲ ὑποδεικνύουσι καὶ τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἐξελέξεως τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος καὶ τύχης.

Ἱστορία ζωῆς μακροαἰῶνος, ὡς εἶναι ἡ ἑλληνικὴ, ἱστορία ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος παρέμεινεν εἰς τὸ πατρῶον ἔδαφος ἐπὶ χιλιετίας ὅλας καὶ ἀκόμη παραμένει καὶ θὰ παραμένῃ, ἱστορία λαοῦ ὁ ὁποῖος διὰ τῶν αἰῶνων ἐκαλλιέργησεν ἀπαράμιλλον γλῶσσαν, ἡ ὁποῖα ἀκόμη καὶ σήμερον, ἡ αὐτὴ καὶ ἀλώβητος, ὀμιλεῖται καὶ καλλιιεργεῖται, ἱστορία ἑνὸς λαοῦ ὁ ὁποῖος διήνοιξε τοὺς πνευματικοὺς ὁρίζοντας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀνέπτυξε τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν σκέψιν, εἰσήγαγε τὴν δημοκρατίαν, ἐδημιούργησε πολιτισμὸν θαυμαστόν, ὁ ὁποῖος ἀπέβη ἢ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἱστορία ἑνὸς λαοῦ ὁ ὁποῖος πλειστάκις, καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη, ἐθυσιάσθη διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων, ἡ ἱστορία λέγω αὐτῆ, ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρος καὶ περικλεῖει διδάγματα διὰ γενεὰς συγχρόνους καὶ ἐπερχομένας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπισπᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν. Ἰδίᾳ διότι πλὴν τῶν ἱστορικῶν πορισμάτων χαρίζει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα θρύλους ὑψιπετεῖς καὶ ἔργα τέχνης θαυμαστά, τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπενθυμίζουσι τὴν ὑπαρξιν καὶ δράσιν ἀτόμων καὶ πολιτειῶν, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ μνήμη τῶν ἀτόμων ἐκείνων ἔχη λησμονηθῇ.

Ἡ ζωὴ τῶν Μυκηναίων δὲν εἶναι μόνον μακροχρόνιος, ἀλλ', ὁμοῦ μετὰ τῆς μινωϊκῆς, ἀποτελεῖ μίαν τῶν μεγάλων περιόδων τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας. Ἡ παράδοσις καὶ οἱ μυθογράφοι ἀναφέρουσι ὅτι ὁ Περσεύς, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δανάης, ἐγένετο ὁ οἰκιστὴς τῶν Μυκηναίων, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ δράσις τῆς κυκλωπείας πόλεως. Οἱ ἀρχαῖοι γενεαλόγοι τοποθετοῦν τὸν Περσέα εἰς τὴν 14ην ἑκατονταετίαν καὶ εἰς τὸ πρῶτον αὐτῆς ἡμισυ. Πέραν τοῦ 1400 π. Χ. οἱ μυθογράφοι, οἱ τραγικοὶ καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς οὐδὲν περὶ Μυκηναίων ἀναφέρουσι· πέραν τοῦ 1400 π. Χ. οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος τῶν κλασσικῶν χρόνων περὶ τῆς κυκλωπείας πόλεως οὐδὲν ἐγνώριζον. Αἱ ἀνασκαφαὶ ὅμως αἱ γενομένηαι ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων ἀπέδειξαν ὅτι αἱ Μυκῆναι κατῳκοῦντο πολὺν χρόνον πρὸ τοῦ 1400 π. Χ. Ἡ ἐργασία τοῦ δραματιστοῦ Heinrich Schliemann, τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Χρήστου Τσουντα καὶ τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ Alan J. B. Wace ΠΑΑ 1973

ἀπέδειξεν ὅτι ὁ λόφος τῶν Μυκηνηῶν κατοικεῖτο ἤδη κατὰ τὴν 25ῃν π. Χ. ἑκατονταετίαν καὶ εἰς τὴν ζοὴν τῆς κυκλωπείας πόλεως προσέθεσεν ἔνδεκα ὄλους αἰῶνας. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι λόγῳ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ἡμεῖς γνωρίζομεν περισσότερα διὰ τὴν παναρχαίαν ἱστορίαν τῶν Μυκηνηῶν ἀπὸ ὅσα ἐγνώριζον ἀκόμη καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας Ἡρόδοτος, ἢ ἀνεξάντλητος αὐτῇ πηγῇ μυθολογουμένων, καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορικῆς ἐρένης Θουκυδίδης. Ἦδη πρὸς τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος π. Χ. αἱ Μυκῆναι κατεῖχον ἡγετικήν θέσιν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπελάμβανον οἰκονομικὴν εὐημερίαν σπανίαν εἰς τὸν προϊστορικὸν χῶρον. Τὰ γνωστὰ κτερίσματα τῶν βασιλικῶν τῆς τάφων, τὰ ὁποῖα πληροῦν τὴν μεγάλην μυκηναϊκὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τὰ χρυσᾶ κύπελλα, τὰ χρυσοκόλλητα ἐγχειρίδια, τὰ ἀργυρόσηλα καὶ χρυσοσηλα ξίφη, τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα, τὰ μικροτεχνήματα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἡμιπολυτίμων λίθων, ἢ ἐξ ὀρείας κρυστάλλου κύμβη καὶ ἀκόμη τόσα ἄλλα εἶναι μαρτύρια εὐημερίας, πολιτικῆς ἰσχύος καὶ προωδευμένης τεχνικῆς ἐπιτευχθείσης τῇ βοήθειᾳ τεχνιτῶν ἐκ τῆς Κρήτης καὶ ἐκ τῶν Κυκλάδων. Ἡ δρᾶσις τῶν Μυκηναίων, ὑποβοηθουμένη ὑπὸ Κυκλαδιτῶν καὶ Κρητῶν ποντοπόρων, φθάνει καὶ μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ὁ χρυσὸς τῶν βασιλικῶν τάφων. (Ὡς μισθοφόροι, οἱ Μυκηναῖοι, βοηθοῦν τοὺς Αἰγυπτίους πρίγκηπας ἐναντίον τῶν δυναστῶν των Hyksos). Εἰς τὰ ταξιδία των εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀντελήφθησαν τὴν ἀξίαν τῶν ὑπερποντίων συναλλαγῶν καὶ βαθμηδὸν ἀνέλαβον θαλασσίας ἐπιχειρήσεις καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς δραστηρίους ναυτικούς. Ἀκολουθοῦντες τὰς λεωφόρους τῆς Μεσογείου, τὰς ὁποίας ἐχάραξαν οἱ Κρηῖτες καὶ οἱ Κυκλαδίται, οἱ ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ποντοπόροι προχωροῦν καὶ πέραν τῶν «Στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους», τοῦλάχιστον μέχρι καὶ τῶν νοτίων παραλίῶν τῆς Ἀγγλίας, ὅπως μαρτυροῦν αἱ γλυφαί, τὰς ὁποίας ἐσμίλευσαν εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς στύλους τοῦ κυκλικοῦ μεγαλιθικοῦ μνημείου τῆς Stonehenge τῆς Οὐαλλίας. Σποραδικῶς ἐγκαθίστανται εἰς ξένας, μακρινὰς παραλίας καὶ νησίδας, δημιουργοῦν ἐκεῖ ἐμπορεῖα καὶ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καταλαμβάνουν καὶ χρησιμοποιοῦν τοὺς ἐμπορικοὺς σταθμοὺς τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Κυκλαδιτῶν. Ἡ ἰσχύς των ἀδξάνει τόσον, ὥστε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου π. Χ. αἰῶνος καταλαμβάνουν τοῦλάχιστον τὸ περὶ τὴν Κνωσὸν τμήμα τῆς μινωικῆς ἐπικρατείας.

Ὁ 14ος ἦτο ὁ πραγματικὸς χρυσοῦς αἰὼν τῶν Μυκηνηῶν. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν ἀνακτόρων εἰς τὰς κορυφὰς λόφων, οἱ ὁποῖοι περιβάλλονται ἀπὸ κυκλώπεια τείχη καὶ οὕτω μετατρέπονται εἰς ἀκροπόλεις. Ὁ 14ος εἶναι ἢ ἑκατονταετία τῶν θολωτῶν καὶ θαλαμωτῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἤδη ἀναφανῆ πρὸ αἰῶνος. Ἡ ἐξειλιγμένη τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ

τὴν γειτονικὴν ταύτης περιοχὴν, παρουσιάζουν ὁμοιόμορφον χαρακτῆρα καὶ οἱ μῦθοι τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος ἀρχίζουσι νὰ δημιουργοῦνται. Τότε ἱστορεῖται ἡ δρᾶσις τοῦ Περσέως εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ ἡ τοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὰ μέσα καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς. Τότε ἀναφέρονται αἱ πρῶται ἱστορικαὶ μνεῖαι τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ μυκηναϊκὸς κόσμος γίνεται πολὺ γνωστὸς εἰς τὰς γειτονικὰς ἐπικρατείας καὶ εἰς τὰ Χεττιτικὰ ἀνακτορικὰ ἀρχεῖα τοῦ 14^{ου} καὶ τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος μνημονεύεται ἡ Αἰθιγῶν, ἡ χώρα καὶ ἡ ἐπικράτεια τῶν Ἀχαιῶν. Μάλιστα, εἰς ἓνα τῶν ἐγγράφων ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰθιγῶν προσφωνεῖται ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Χεττιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς Χεττιτικῆς μαρτυρίας τὰ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης ἀποκαλυπτόμενα λείψανα ἀποδεικνύουν τὴν δύναμιν, τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πολιτιστικὴν δρᾶσιν καὶ ἐπέκτασιν τῶν Μυκηναίων τοῦ 14^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Τὸ πολιτιστικὸν μεσουράνημα τῶν Μυκηναίων εἰς τὸν 14^{ον} συνεχίζεται καὶ εἰς τὸν 13^{ον} π. Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς χαλκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι. Τὸ δεύτερον ἡμῖν τοῦ αἰῶνος τούτου εἶναι ἡ κατὰ παράδοσιν ἐποχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας σοφοὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐρευνηταὶ ἐδέχοντο ὅτι τὸ πρῶτον ἡμῖν τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἦτο περίοδος ἀκμῆς καὶ εὐημερίας, ἐδίδασκον ὅμως ὅτι τὸ δεύτερον ἡμῖν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἦτο περίοδος παρακμῆς καὶ οἰκονομικῆς δυσπραγίας, περίοδος καθ' ἣν οἱ Μυκηναῖοι ἔζων ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν ἐχθρικών ἐισβολῶν. Ἐδίδασκον δηλαδὴ ὅτι ἡ κατὰ παράδοσιν περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀτρέως καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἦτο περίοδος παρακμῆς καὶ ἡ διδασκαλία τῶν εἶχεν ἐπικρατήσῃ, μολοντί ἡ παράδοσις προφανῶς ἀντίκειται πρὸς αὐτήν. Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐγένετο ἡ κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατεία, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἀνεδείχθη ὁ βασιλεὺς τῶν Μυκηναίων Ἀγαμέμνων, λόγῳ τῆς δυνάμεως τῆς ἐπικρατείας του. Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἔγραψεν : «Ἀγαμέμνων τέ μοι δοκεῖ τῶν τότε δυνάμει προύχων καὶ οὐ τοσοῦτον τοῖς Τυνδάρεω ὄρκους κατειλημμένους τοὺς Ἑλένης μνηστῆρας ἄγων τὸν στόλον ἀγεῖραι» (I, 9, 1). Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐλληνικαὶ ἀνασκαφαί, αἱ γενόμεναι εἰς τὰς Μυκῆνας ἀπὸ τοῦ 1958 μέχρι καὶ τοῦ 1972 ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀπέδειξαν ὅτι καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἡ πόλις τοῦ Ἀγαμέμνονος ἦτο πολιτικῶς ἰσχυρὰ καὶ οἰκονομικῶς ἀνθηρὰ· ἀπέδειξαν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1250 μέχρι τοῦ 1200 π. Χ. συνετελέσθησαν πολλὰ καὶ μεγάλα ἔργα προὔποθέτοντα εἰρηρικὴν περίοδον, οἰκονομικὴν εὐεξίαν καὶ πολιτικὴν ἰσχύον.

Ἡ μνημειώδης Πύλη τῶν Λεόντων, ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐξωτερικῆς τῆς ἀδλῆς, ὁ πύργος τῆς, ἡ ἐπέκτασις τοῦ βορειοανατολικοῦ Κυκλωπείου Τείχους, ἡ

νοτιοδυτική προσθήκη τοῦ τείχους, ἡ περιβάλλουσα τὸν ταφικὸν Κύκλον Α καὶ τὸ νεωστὶ ἀποκαλυφθὲν θρησκευτικὸν κέντρον τῶν Μυκηνηῶν, ἀπεδείχθη ὅτι κατεσκευάσθησαν εἰς τοὺς μετὰ τὸ 1250 π. Χ. χρόνους, ἔργα δὲ τοιοῦτου μεγέθους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελειώσουν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Τὸ ἀνάγλυφον τῶν λεόντων, τὸ ὁποῖον ἐπιστέφει τὸ ἀνοιγμα τῆς Πύλης, χρονολογούμενον μετὰ τὸ 1250 π. Χ., δὲν εἶναι ἔργον ἀνθρώπων εὐρισκομένων εἰς οἰκονομικὴν δυσπραγίαν, ζώντων εἰς περίοδον ἀναταραχῆς καὶ παρακμῆς. Δὲν ἐξυπηρετεῖ πρακτικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ εἶναι μνημεῖον, τὸ ὁποῖον βροντοφωνεῖ τὴν ὑπερήφανον πίστιν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ κράτους καὶ τῶν ἀρχόντων του. Εἶναι ὁ θυρεὸς τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῶν Μυκηνηῶν, μὲ τὸ ἔμβλημα τῆς πόλεως, τοὺς λέοντας· θυρεὸς προστατεύον ἐπὶ αἰῶνας τὴν Πύλην, ἡ ὁποία ἀκόμη ἴσταται ὑπερήφανος, ἐνῶ δυνάμεις καὶ πολὺ μεταγενέστερα ἔργα ἀνθρώπων ἔχουν μεταβληθῆ εἰς κόνιν· «λείπεται», ἔγραψεν ὁ περιηγητὴς τῆς Ἑλλάδος τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος Πανσανίας, καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν μὲ αὐτόν, «λείπεται... ἔτι... καὶ ἡ πύλη, λέοντες δ' ἐφεστήκασιν αὐτῇ». Θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ἡ Πύλη καὶ τὸ ἀνάγλυφον ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὸ 1250 π. Χ. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐβασίλευε τῶν Μυκηνηῶν ὁ Ἄτρεως, ὁ πατὴρ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἔχομεν τὸν θυρεὸν τοῦ Οἴκου τοῦ Ἄτρεως καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος, τὸν ἀρχαιότερον βασιλικὸν θυρεὸν τοῦ Δυτικοῦ μας Κόσμου. Αἰῶνας ὀλοκλήρους προτοῦ ἀναφανῆ ὁ Βρεταννικὸς Λέων, οἱ Μυκηναῖοι ἀνέδειξαν ὡς σύμβολον τὸν βασιλεῆ τῶν ζῶων καὶ τὸν ἐτοποιήθησαν ὡς προμετωπίδα εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ ἀνάκτορά των.

Ὀλίγον πρὸς τὰ δυτικὰ καὶ βορειοδυτικὰ τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ἐγκατεσπαρμένοι οἱ θολωτοὶ τάφοι τῶν Μυκηνηῶν. Ὁ σπουδαιότερος τούτων εἶναι ὁ γνωστός περίφημος Θησαυρὸς τοῦ Ἄτρεως (ὡς τὸν ὀνομάζουν τὰ βιβλία τῶν ἀρχαιολόγων, ὁ τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος ὡς τὸν ἀποκαλοῦν οἱ χωρικοὶ, προφανῶς ὅμως ὁ τάφος τοῦ Ἄτρεως). Ὁ δρόμος του, θανμασίως λαξευμένος εἰς τὴν πλαγιὰν λόφου, μήκους 36 μ. καὶ πλάτους 6 μ., ἡ διασωθεῖσα, ἀλλ' ἄνευ τοῦ διακόσμου της, μεγαλιθικὴ του εἴσοδος, ὁ ὀγκόλιθος ὁ ὁποῖος καλύπτει μέγα μέρος τοῦ στομίου του καὶ ὁ ὁποῖος ζυγίζει περὶ τοὺς 120 τόνους, ἡ θόλος του, διαμέτρου κατὰ τὴν βάσιν 14,60 μ. καὶ ὕψους 13,30 μ., μὲ τὴν τελείαν τεχνικὴν των προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν καὶ τοῦ σημερινοῦ παρατηρητοῦ. Ὁ Θησαυρὸς ἢ Τάφος τοῦ Ἄτρεως εἶναι ἐν τῶν σπουδαιότερων μηχανικῶν ἔργων τῆς προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ θολωτὸς αὐτὸς τάφος εἶναι σύγχρονος τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καὶ κατεσκευάσθη μετὰ τὸ 1250 π. Χ. Εἰς ἀκόμη μεταγενεστέρους χρόνους κατεσκευάσθη ὁ ἐφάμιλλός του θολωτὸς τάφος, ὁ ἀποκαλούμενος Τάφος τῆς Κλυταιμῆστρας,

ὁ ὁποῖος πιστεύω ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ὁρέστου διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς συνοδείας του.

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι οἱ θολωτοὶ τῶν Μυκηναίων τάφοι εἶχον συληθῆ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν εἶχεν ἀφανισθῆ πρὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Μάλιστα δὲ ὁ λεγόμενος Τάφος τῆς Κλυταιμίστρας τυχαίως ἐπεσημάνθη καὶ ἐσυλήθη τὸ 1808 ἢ 1812 ὑπὸ τοῦ Βελῆ πασᾶ τοῦ Ναυπλίου. Ἡ ἀνθρωπότης οὕτως ἔχασε τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον ἐναποτεθῆ εἰς αὐτοὺς ὡς κτερίσματα τῶν λειψάνων. Ἡ κατασκευὴ τῶν ὁμῶς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως προϋποθέτει εἰρηνικὴν περίοδον καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας. Εἶναι βεβαίως ἀδύνατον καὶ νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Μυκηναῖοι θὰ ἔκτιζον τοὺς θαυμαστούς τῶν τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ κατέθετον ἀνάλογα πλούσια κτερίσματα, πέραν τῶν τειχῶν, ἐὰν ὑπῆρχε καὶ ὑποψία ἀκόμη ἐχθρικῆς εἰσβολῆς· ἢ ὅτι θὰ ἔκτιζον τάφους τόσον μεγαλοπρεπεῖς εἰς περίοδον παρακμῆς καὶ οἰκονομικῆς δυσπραγίας.

Εἰς τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος ἀνελήφθησαν καὶ ἐξετελέσθησαν σπουδαιότατα ἔργα καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως. Ἀνεκαινίσθη καὶ ἐξωραίσθη ὁ προγονικὸς ταφικὸς Κύκλος Α, διὰ νὰ διατηρηθῆ ὡς ἡρῶν. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ ἐκ πλακῶν περίβολος, ὁ ὁποῖος διεσώθη, ἦτο σύγχρονος τῶν λακκοειδῶν τάφων, ἀπεδείχθη ἀνακριβῆς ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν, κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφάς, τοῦ ἀρχικοῦ περιβόλου τῶν τάφων. Τότε κατεσκευάσθη ἡ μεγάλη πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ἐπικλινῆς ἄνοδος, τμημα τῆς ὁποίας διασφύζεται ἀκόμη, ἐνῶ ὑπῆρχεν ἤδη ἄνοδος ἀσφαλῆς καὶ ἀνετος. Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς, πράγματι κυκλώπειος κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ τελευταία ἐπικλινῆς ἄνοδος κατεσκευάσθη πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἄμεσος ἀνάγκη, καὶ μόνον ἵνα χαρίσῃ μεγαλοπρεπῆ μορφήν εἰς τὴν πρόσβασιν τῆς ἀκροπόλεως.

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ἴστατο τὸ ἀνάκτορον τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἡ κορυφή ἐκεῖνη εἶχε διαρρυθμισθῆ τεχνητῶς εἰς τρία ἰσόπεδα (ταράτσες), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκτίσθησαν διάφορα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου προσδίδοντα εἰς τοῦτο κλιμακωτὴν ὄψιν. Ὡς γνωστόν, τὸ ἀνάκτορον ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Τσούντα, ἠρηνήθη δὲ πάλιν καὶ ἐδημοσιεύθη πληρέστερον ὑπὸ τοῦ Wace. Τὰ ἐπάλληλα ἰσόπεδά του, τὰ τόσον ἀγαπητὰ εἰς τὴν σύγχρονον ἀρχιτεκτονικὴν, τὰ γιγαντιαῖά του ἀναλήμματα, τὸ μεγαλοπρεπές του Μέγαρον, ἀκόμη καὶ ἡ διάταξις του, ἡ ὁποία προσαρμόζεται ἀριστοτεχνικῶς πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον, δημιουργοῦν ἐν θαυμαστὸν δείγμα τῆς ἀνακτορικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Τὸ νοτιοδυτικὸν ἰσόπεδον τῆς κορυφῆς, τεχνητῶς εὐρυνθέν, διασφύζεται πληρέστερον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑψοῦτο τὸ Μέγαρον, ἡ κεντρικὴ ἀλλή καὶ ὁ ξενών. Ἡ πρὸς

Δυσμὰς καὶ Νότον ἀπὸ τῆς ἀλλῆς τοῦ ἀνακτόρου θέα τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου, μὲ τὰ περιβάλλοντα κρυστάλλινα ὄρη του, εἶναι πράγματι μαγνητική. Ἄλλὰ καὶ πρὸς Ἀνατολὰς γιγαντώσωμα, θὰ ἔλεγέ τις, εὐσταλῆ βουνὰ ὡς παραπετάσματα πολύπτυχα πλαισιώνουν τὸν ὀρίζοντα. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Προφήτου Ἡλία σφύζονται ἀκόμη κατάλοιπα πυρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς παναρχαίους χρόνους διὰ τὴν μετάδοσιν εἰδήσεων. Ἐκεῖ ἐτελείωσαν αἱ φρυκτωρίαι, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸν «Ἀγαμέμνονά» του, διὰ τῶν ὁποίων μετεδόθη ἡ εἰδησις τῆς πτώσεως τῆς Τροίας. Ἐδῶ εἰς τὸ Μέγαρον τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς νυκτός, οἱ πιστοὶ ἀκόμη δύνανται νὰ ἀκούσουν τὰ βαρέα βήματα τοῦ σκοποῦ-φύλακος, τὸν ὁποῖον ἡ Κλυταιμῆστρα ἐγκατέστησεν εἰς τὴν στέγην του διὰ νὰ παρακολουθῆ τὰς παρυφὰς καὶ κορυφὰς τῶν βουνῶν καὶ νὰ ἐπισημάνῃ τὴν φλόγα, ἡ ὁποία θὰ ἐφανέρωνε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος. Τὴν φλόγα, ἡ ὁποία θὰ ἀπετέλει τὴν τελευταίαν ἀναλαμπὴν ἐνδόξου ἀλλὰ πολυταράχου ζωῆς. Πόσῃ ζωντανίαν ἀκτινοβολοῦν τὰ ἐρείπια τῆς πατρίδος μας, διότι τὰ περιβάλλον θρύλοι καὶ παραδόσεις ἀπαράμιλλοι καὶ ἀθάνατοι, θρύλοι μιᾶς κοσμογονίας ποῦ εἰρηγέτησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εὐεργετῆ τὴν ἀνθρωπότητα! Τὰ διατηρηθέντα θεμέλια τοῦ ἀνακτόρου φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν 13ην π. Χ. ἑκατονταετίαν, ἀλλὰ μικρότερα, δυσδιάκριτα λείψανα ἀποδεικνύουν ὅτι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος, εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν εἶχεν ἰδρυθῆ ἀνάκτορον.

Τὰ διατηρούμενα θεμέλια παρουσιάζουν πολλὰ προβλήματα, ἐν τῶν ὁποίων σχετίζεται μὲ τοὺς χρόνους τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνακτόρου. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀνάκτορον κατεστράφη διὰ πυρός· τρανὰ μαρτύρια τῆς καταστροφῆς εἶναι καταφανῆ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων του. Τὸ ἐρώτημα ὅμως πότε ἔγινεν ἡ καταστροφὴ αὐτή, καὶ ἀκόμη ἐὰν μετὰ τὴν καταστροφὴν ᾤκοδομήθη καὶ πάλιν, παραμένει ἄνευ ἀπαντήσεως ἐπιστημονικῶς ἐξηκριβωμένης. Οἱ ἀείμνηστοὶ διδάσκαλοι, ὁ Τσουντας καὶ ὁ Wace, ἐδίδαξαν ὅτι τὸ ἀνάκτορον κατεστράφη εἰς τὸ τέλος τοῦ 12ου π. Χ. αἰῶνος, ἥτοι περὶ τὰ 1110 π. Χ. Νεώτεροι ἐρευνηταὶ ὑποστηρίζουν ὅτι κατεστράφη περὶ τὸ 1200 π. Χ., εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους κατεστράφησαν πολλὰ κτίρια τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1965, 1966 καὶ 1967 ἐπιτρέπουν παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ὀρθαί.

Μέχρι καὶ τοῦ 1966 ἐπιστεύετο ὅτι τὸ ἀνάκτορον περιοριζέτο εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου καὶ κατελάμβανεν ἑκτασιν 66 ἐπὶ 55 μέτρων. Ἀνεγνωρίζετο ὅτι ἡ ἑκτασις αὕτη ἦτο πολὺ μικρά, ἀλλ' ἐδικαιολογεῖτο ἐκ τῆς φύσεως τοῦ χώρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῆ. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἀειμνήστου Karl W. Blegen εἰς τὸν Ἄνω Ἐγκλιανὸν τῆς Τριφυλίας ἀπέδειξαν ὅτι μέγα μέρος ἐνός

μνηναϊκοῦ ἀνακτόρου κατελαμβάνετο ὑπὸ δωματίων - ἀποθηκῶν καὶ προώθησαν τὸ ἐρώτημα : ποῦ ἦσαν αἱ ἀποθήκαι τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μνηναϊκῶν ; Ἐὰν ὑπῆρξαν ποτέ, καὶ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχον, θὰ εὐρίσκοντο εἰς τμήμα ἰδρυμένον ἐπὶ τῆς δμαλῆς πλαγιάς τῆς ἀνατολικῆς τοῦ λόφου κλιτύς, ἢ ὁποῖα καὶ ἄλλοτε εἶχεν ἐρευνηθῆ. Τὸ 1886 ὁ Τσουντας εἶχε φέρει εἰς φῶς θεμέλια μεγάλου κτίσματος, Οἰκίας ὅπως τὰ ἀπεκάλεσεν εἰς τὰς ἐκθέσεις του. Τὰ θεμέλια αὐτὰ ἐξήτασεν ἐκ νέου ὁ Wace, τὰ ἀπεκάλεσε «The House of Columns» = «Οἰκία τῶν Κιόνων» καὶ τὸ 1948 μερικῶς τὰ ἐδημοσίευσεν. Πλὴν τῆς «Οἰκίας» αὐτῆς εὐρίσκοντο ἐσκορπισμένα τμήματα θεμελίων, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἐποχὴν καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχον ἐρευνηθῆ. Τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τῆς πλαγιάς ἀνελάβομεν τὸ 1966 ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἀνασκαφῆς, 1965 - 1966, ἀπέδειξεν ὅτι πρὸς Δυσμὰς τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων» καὶ ὑπὸ τὰ διάσπαρτα ἑλληνιστικὰ θεμέλια διεσφύζετο μνηναϊκὸν κτίσμα 30 × 28 περίπου μέτρων. Ἡ κάτοψίς του, μὲ τὴν κεντρικὴν του ἀλλήν, τοὺς πλαγίους διαδρόμους, τὰ δωμάτια κατὰ μῆκος τῶν διαδρόμων, μερικὰ τῶν ὁποίων ὑφῶντο εἰς δύο τοῦλάχιστον ὀρόφους, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κτίριον δὲν ἦτο οἰκία. Τὰ ἐξ αὐτοῦ κινητὰ εὐρήματα, ἀπολεπίσματα ἔλεφαντοστοῦ, μικροσκοπικὰ ἀποξέσματα χρυσοῦ, ἡμικατεργασμένοι λίθοι, ἀκόμη καὶ τεμάχια ἀγγείων καὶ τραπεζῶν προσφορῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπορριφθῆ, διότι παρουσίασαν ἐλαττώματα κατὰ τὴν κατεργασίαν, ὑποδεικνύουν τὴν χρῆσιν τοῦ κτίσματος. Ἦτο ἢ πτέρυξ τοῦ ἀνακτόρου, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ καλλιτέχναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως, ἦσαν τὰ διαμερίσματα καὶ ἐργαστήρια τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ βασιλικοῦ Οἴκου. Δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξακριβωθοῦν οἱ χρόνοι τῆς οἰκοδομῆς τῆς πτέρυγος, ἀλλὰ ὄστρακα εὐρεθέντα εἰς διάφορα σημεία του ἀποδεικνύουν ὅτι ἢ διὰ πύρρος καταστροφή του ἔγινεν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς YE III B περιόδου, ἦτοι εἰς τοὺς περὶ τὸ 1200 - 1190 π. Χ. χρόνους.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κτιρίου τῶν καλλιτεχνῶν κεῖται ἡ λεγομένη «Οἰκία τῶν Κιόνων», τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψεν ὁ Τσουντας καὶ ἠρεῦνησεν ἐκ νέου ὁ Wace ὀνομάσας αὐτὴν «The House of Columns». Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ πλαγιάς ἀποτόμως κατερχομένης ἀπὸ τὰ ΒΑ πρὸς τὰ ΝΔ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τμήματα ἐκτισμένα εἰς διάφορα ἐπίπεδα καὶ ἀπὸ μίαν κεντρικὴν ἀλλήν. Τὸ ΝΔ τμήμα του περιλαμβάνει διαδρόμους καὶ δωμάτια - ἀποθήκας. Βεβαίως ἄνωθεν τῶν ὑπογείων ὑφῶντο διαμερίσματα, μὲ εἴσοδον πρὸς τὴν ἀλλήν, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν διεσώθησαν. Ἴσως πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ πλήρης καθαρισμὸς τοῦ δαπέδου ἐνὸς τῶν ὑπογείων ἀπέδωσε μνηναϊκὰ εἰδώλια, ὄστρακα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τεμάχιον ἐνεπιγράφου πινακίδος, τὸ πρῶτον ἀνευρεθὲν εἰς

τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου. Δυστυχῶς εἰς αὐτὸ ἀναφέρονται μόνον «φάρεα» καὶ τὸ τέλος ἀγνώστου ὀνόματος. Τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ κτιρίου περιελάμβανε μεγαρόσχημα διαμερίσματα ἀνοικτὰ πρὸς τὴν ἀλλήν. Μεγάλῃ πυρκαϊᾷ κατέστρεψε τὸ κτίριον καὶ ἡ καταστροφή του ἐτέθη γενικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ ἀνασκάφαντες σοφοὶ ἐρευνῆται δὲν κατώρθωσαν νὰ ὀρίσουν τοὺς χρόνους τῆς οἰκοδομῆς του. Ἡ μελέτη τοῦ χώρου μὲ ἐπεισεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν οἱ χρόνοι αὐτοὶ μὲ νεωτέραν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ταύτην δ' ἀνέλαβον τὸ 1967.

Τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ κτιρίου τοῦ διασωθέντος κατὰ τὴν ἀπότομον πλαγιὰν καὶ μέγα μέρος τῆς ἀλλῆς του εἶναι θεμελιωμένα ἐπὶ ἰσοπέδου τεχνητῶς δημιουργηθέντος. Ὑπῆρχε πιθανότης ὅτι εἰς τὸ γέμισμα τοῦ ἰσοπέδου θὰ εὕρισκοντο ὄστρακα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐχρονολογοῦν τὴν δημιουργίαν του. Διὰ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς πιθανότητος αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ ΝΑ ἄκρον τῆς ἀλλῆς, εἰς χώρον εἰς τὸν ὁποῖον δὲν διεσώθη τὸ ἀρχικὸν ἐπίχρισμά της, ἐπεχειρήσαμεν τομήν, ἣτις παρουσίασεν ἐκπλήξεις. Τὸ γέμισμα τοῦ ἰσοπέδου ἀποτελεῖται ἀπὸ λίθους ἀργούς καὶ χῶμα, ὡς συνήθως, ἀλλὰ τὸ βάθος του ἀπεδείχθη ἐκπληκτικόν. Εἰς βάθος 4.50 μ. λόγοι ἀσφαλείας μᾶς ἠνάγκασαν νὰ διακόψωμεν τὴν περαιτέρω ἔρευναν. Ἄλλως τε ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶχεν ἐπιτευχθῆ, διότι ἤδη εἶχον εὐρεθῆ πολλὰ γραπτὰ ὄστρακα χρονολογοῦντα τὴν κατασκευὴν τοῦ ἰσοπέδου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ θεμελιωθέντος κτιρίου. Τὸ λιθολόγημα τοῦ γεμίματος ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρώματος ὕδατοστεγνοῦς πηλοῦ, γνωστοῦ εἰς τὰς Μυκῆνας ὡς «πλέσιας», μέσου πάχους 0,10 μ., τοῦτο δὲ ὑπὸ στρώματος σκληρᾶς γῆς προελοῦσης ἐξ ἀποτριβέντων βράχων, γνωστῆς εἰς τοὺς χωρικοὺς ὡς «μπελίτσας», μέσου πάχους 0,70 μ.. Πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι καὶ ἡ πλέσια καὶ ἡ μπελίτσα εἶχον μεταφερθῆ εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀπὸ ἀποστάσεως ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου. Ὄταν δὲ προστεθῆ καὶ ὁ μέγας ὄγκος τῶν λίθων καὶ τῶν χωμάτων, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ γέμισμα, γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἰσοπέδου ἀπῆρτησε κολοσσιαίαν ἐργασίαν ἐκφεύγουσαν τῶν μέσων ἀπλοῦ πολίτου ὁσονδήποτε πλουσίου, ὅτι τὸ ἐγχείρημα ἦτο ἀνακτορικόν.

Τοῦτο ἄλλωστε ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ κτίσματος. Ἡ μεγάλη του εἴσοδος, τὸ μοναδικόν του πρόθυρον μὲ τὸν μονολιθικὸν οὐδόν, ὁ πλατύς του διάδρομος (πλάτους περίπου 2,70 μ.), αἱ βάσεις τῶν κίωνων, αἱ ὁποῖαι ἀκόμη διατηροῦνται εἰς τὴν θέσιν των καὶ αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς ὑπεβάσταζον ξυλίνους κίονας καὶ ἄνδηρον, τὰ κονιάματα, αἱ διαστάσεις τῆς ἀλλῆς ἰσούμεναι πρὸς τὰς διαστάσεις τῆς ἀλλῆς τοῦ Μεγάρου, ἀποδεικνύουν πλήρως ὅτι τὸ κτί-

ριον ἦτο ἀνακτορικόν, ὅτι ἐσχημάτιζε τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηναίων, τὸ ἐπίσημον τμήμα τοῦ ὁποίου ἦτο εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου.

Τὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ γέμισμα τοῦ ἰσοπέδου του, ἀνάγονται εἰς τὸν τελευταῖον ρυθμὸν τῆς ΥΕ III Β μυκηναϊκῆς περιόδου καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτὴ πτέρυξ τοῦ ἀνακτόρου ἐκτίσθη εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος. Εἶναι ὀφθαλμοφανές ὅτι κτίρια, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν τοιαύτην κολοσσιαίαν ἐργασίαν, ἀναλαμβάνονται μόνον εἰς χρόνους εὐημερίας καὶ εἰρήνης. Ὅστρακα εὐρεθέντα εἰς μικρὰ τμήματα δαπέδων, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμείνει ἄσκαπτα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ πτέρυξ αὕτη κατεστράφη ὑπὸ τοῦ πυρὸς τὸ ὁποῖον κατέστρεψε καὶ τὰ διαμερίσματα τῶν καλλιτεχνῶν, ἦτοι εἰς τοὺς περὶ τὸ 1200 - 1190 π. Χ. χρόνους.

Ἐν ἀκόμῃ σπουδαῖον πόρισμα μᾶς ἐχάρισεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1967 καὶ 1968. Ἀπέδειξεν ὅτι, εὐθὺς μετὰ τὴν διὰ πυρὸς καταστροφὴν τῆς πτέρυγος, ἐπ' αὐτῶν τῶν πυρακτωθέντων θεμελίων τῆς ἐκτίσθη σημαντικὸν κτίριον, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τὸ καταστραφέν. Τὸ νεώτερον κτίριον ἐχρησιμοποιεῖτο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 12ου π. Χ. αἰῶνος. Εἶναι ἄραγε λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου μέγα τμήμα τοῦ ἀνακτόρου καταστραφέν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος ἀνφοκοδομήθη καὶ πάλιν;

Πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν δύο κτίρια περιλαμβάνοντα ὑπογείους ἀποθήκας, πέραν δ' αὐτῶν, εἰς μίαν πρὸς Ἀνατολὰς ἐπέκτασιν τῆς ἀκροπόλεως ἢ περιφνημος ὑπόγειος δεξαμενὴ τῶν Μυκηναίων, μὲ τὴν κατωφερικὴν διὰ τοῦ τείχους κατάβασιν, τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος.

Τὸ 1968, ἀμέσως ἔπερθεν τῆς Βορείας Πυλίδος τῆς ἀκροπόλεως ἀνεσκάφη μικρὸς χῶρος, ὁ ὁποῖος εἶχε παραμείνει ἄσκαπτος καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε διαφυλάξει λείψανα καταστραφείσης ἀνακτορικῆς ἀποθήκης περιλαμβανούσης τέσσαρα ὑπόγεια. Τὸ περιεχόμενόν των, ἰδίᾳ πίθι καὶ ἀγγεῖα, εὐρέθη θρυμματισμένον, ἀλλ' ἀπεδείχθη διδακτικώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς περιοχῆς. Ἀκόμῃ καὶ τμήμα ἐνεπιγράφου πινακίδος καταλέγεται μεταξὺ τῶν εὐρημάτων καὶ τεμάχια ἐλεφαντοστῶν. Τὰ εὐρήματα θέτουν ἀσφαλῶς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῆς ἀνατολικῆς του πτέρυγος εἰς τοὺς περὶ τὸ 1200 - 1190 π. Χ. χρόνους. Κατὰ τὴν περίοδον ὁμως τῆς κατὰ παράδοσιν βασιλείας τοῦ Ἀγαμέμνονος ἠγειρεν ὑπερφάνως τὸ πυργωτὸν ὕψος του τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἐπιστημονικὰς ἀνασκαφὰς ἀποδεικνύεται ὡς τὸ μεγαλύτερον ἀνάκτορον τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλα καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τῆς ἀκροπόλεως ἀνελήφθησαν καὶ ἐξετελέσθησαν μεγαλόπνοα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς 13ης π.Χ. ἑκατονταετίας. Τὸ εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὸν ἀνοικοδομηθὲν λαμπρὸν θρησκευτικὸν κέντρον μὲ τὰ ἐξαρτήματά του προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν τοῦ δυτικοῦ Κυκλωπείου Τείχους. Τοῦτο δέ, ὡς εἶδομεν, ιδρύθη μετὰ τὸ 1250 π.Χ., διαρκοῦντος τοῦ ἐπιμάχου δευτέρου ἡμίσεος τῆς 13ης π.Χ. ἑκατονταετίας. Τὰ περὶ τοῦ κέντρον τούτου ἐξέθεσα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1972 καὶ ἡ περιγραφή του ἔχει ἤδη δημοσιευθῆ εἰς τὰς πραγματείας τῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὰ τότε εἰκονισθέντα κτίσματα προσετέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ θέρους τοῦ 1972 καὶ ἄλλα ἱερὰ καὶ ἄλλοι βωμοί, ὁ σημαντικώτερος τῶν ὁποίων εἶναι ὑπαίθριος κυκλικὸς βωμὸς, καθιστῶντες τὸ κέντρον ἐν τῶν μεγίστων τῆς προῖστορικῆς Ἑλλάδος. Μέγα τμήμα καὶ τοῦ κέντρον τούτου κατεστράφη ὑπὸ πυρὸς περὶ τὰ 1200 π.Χ., ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νέα κτίρια, ὀλιγώτερον ἐντυπωσιακά, ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῶν πυρακτωμένων καταλοίπων του, ἀποδεικνύοντα ὅτι οἱ διασωθέντες καὶ οἱ ἀπόγονοί των ἐξηκολούθησαν νὰ ζοῦν καὶ νὰ δημιουργοῦν εἰς τὰς Μυκῆνας μέχρι τοῦ τέλους τῆς 12ης π.Χ. ἑκατονταετίας.

Ἀκόμη εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 13ου αἰῶνος κατεσκευάσθησαν ἀξιοθαύμαστοι ὀδοὶ καὶ ἀρτηρίαι μὲ ἐπίκεντρον τὰς Μυκῆνας. Τοῦλάχιστον τρεῖς μεγάλα ὀδοὶ ἔφερον πρὸς τὴν Κόρινθον, δύο ἀκόμη πρὸς τὴν Τίρυνθα καὶ τὸ Ναύπλιον, δύο πρὸς τὸ Ἄργος.

Τὸ 1958 εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τοῦ Προφήτου Ἡλίας παρηκολουθήσαμεν ἐπὶ χιλιόμετρα μακρὰν λεωφόρον, ἡ ὁποία διασφύζεται εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν καὶ ἡ ὁποία εἶναι στερεωμένη ἐπὶ ἀνωμάλου καὶ ἐν πολλοῖς ἐπικλινούσ ἐδάφους. Οἱ ἀναλημματικοὶ τῆς τοῖχοι καὶ τὰ ὑποστηρίγματα εἶναι πράγματι ἔργα κυκλώπεια ἀψηφοῦντα τὴν ροὴν τοῦ χρόνου.

Κυρία καὶ κύριοι, τὰ ἀπαράμιλλα κυκλώπεια καὶ ἐκτεταμένα κτίσματα, τὰ ὁποία σᾶς παρουσίασα εἰς γενικὰς γραμμὰς ἀποδεικνύουν περιτρώπως ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος αἱ Μυκῆναι ἦσαν ἰσχυραὶ καὶ εὐδαίμονες. Ἡ μεγαλιθικὴ Πύλη τῶν Λεόντων, μὲ τὸν θυρεὸν τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀγαμέμνονος, οἱ ἀπαράμιλλοι θολωτοὶ τάφοι, τὸ δυτικὸν Κυκλώπειον Τεῖχος, ὁ ἐξωραϊσμὸς τοῦ Κύκλου Α, ἡ τελευταία γιγάντιος ἐπικλινῆς ἀνάβασις, ἡ κατασκευὴ τοῦλάχιστον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων τῆς μὲ τὰς πολυαρίθμους ἀποθήκας, ἡ ὑπόγειος δεξαμενὴ καὶ ἡ Βορειοανατολικὴ ἐπέκτασις τῶν Κυκλωπειῶν Τειχῶν, τὸ θρησκευτικὸν κέντρον καὶ τὸ νοτιοδυτικὸν του κτιριακὸν συγκρότημα μὲ τὰς θανμαστὰς τοιχογραφίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεστοῦν εἰς περιόδον παρακμῆς, εἰς περιόδον ἀναμονῆς ἐχθρικῶν εἰσβο-

λῶν εἶναι μαρτύρια συνεχιζομένης εὐημερίας, εἰρήνης καὶ δυνάμεως. Εἶναι τὰ κατάλοιπα τῆς πόλεως τοῦ Ἀγαμέμνονος, πόλεως ἀθηναῖς, μεγαλοπρεποῦς καὶ εὐρημικῆς. Οἱ λέοντες οἱ φυλάσσοντες τὴν ἀνακτορικὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀποδεικνύουν ἰσχύν, αὐτοπεποίθησιν, δυναμικότητα καὶ ὑπερηφάνειαν. Δὲν εἶναι σύμβολα φόβου καὶ προάγγελοι ἐπικειμένης συμφορᾶς. Τὰ κατάλοιπα τῆς πόλεως τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1250 π. Χ. μέχρι τοῦ 1200 π. Χ. ἦτο δυνατὴ ἡ προπαρασκευὴ μιᾶς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐκστρατείας ὡς ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔγινεν ἐναντίον τῆς Τροίας τοῦ Πριάμου. Ἡ ὑπὸ τῶν ἐρειπίων ἀποδεικνυμένη δύναμις τῶν Μυκηναίων ἐπεξηγεῖ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἀρχηγίας τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸν βασιλέα τῆς τῶν Ἀγαμέμνονα, τὸν ἀνακτα ἀνδρῶν, ὡς πρὸ πολλοῦ ἀνέφερον ὁ Θουκυδίδης. Ἡ παρακμὴ τῆς μυκηναϊκῆς πολιτείας ἐπηκολούθησε τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος. Ἡ παρακμὴ αὐτὴ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς καταστροφῆς μέρους τοῦλάχιστον τῆς πόλεως τοῦ Ἀγαμέμνονος, μαρτύρια τῆς ὁποίας ἀνευρίσκομεν εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀκρόπολιν.

Γεννᾶται νῦν τὸ ἐρώτημα : Ποῖοι ἐπυρπόλησαν τὰ κτίρια τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων περὶ τὸ 1200 π. Χ., ποῖοι ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ συντέειναν οὕτως εἰς τὴν ἐξαθλίωσιν τῶν ἐπιβιωσάντων ; Ἀκόμη δὲν ἐδόθη σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἡ ὁποία νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐρευνητὰς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἡ καταστροφὴ ἦτο ἀποτέλεσμα ἐπιδρομῆς τῶν λεγομένων λαῶν τῆς θαλάσσης, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουν αἰγυπτιακαὶ ἐπιγραφαί· ἄλλοι διδάσκουν ὅτι ἦτο ἔργον Ἰλλυρικῶν λεγομένων φύλων, τὰ ὁποῖα κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰς περιπλανήσεις των πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολὰς διὰ τὴν ἐξεύρεσιν χώρου ἐγκαταστάσεώς των. Ἄλλοι πάλιν ἀποδίδουν τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν λεγομένην Κάθοδον τῶν Δωριέων. Πολὸν φοβοῦμαι ὅτι οὐδεμίαν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν εἶναι ἰκανὴ ἵνα ἐξηγήσῃ τὰ πρᾶγματα, ὡς ἀναφαίνονται νῦν, κατόπιν τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐκκυκλοφορήθη μελέτη, ἡ ὁποία τείνει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ γνωσταὶ αἰγυπτιακαὶ ἐπιγραφαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν συμπεράσματα ἀναφέρονται εἰς τοπικὰς αἰγυπτιακὰς ἐπιδρομὰς καὶ πολέμους μὲ ἀσιατικὰ φῶλα, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς θαλάσσης, κυριολεκτικῶς τῆς μεγάλης «πρασίνης ἐπιφανείας» (great green = w3d - wr), κατόκουν νησίδας τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἐπεδίδοντο εἰς λεηλασίας αἰγυπτιακῶν χώρων, ὅτι οἱ κάτοικοί των οὐδεμίαν σχέσιν

είχον μὲ τοὺς Μυκηναίους ἢ τὴν μυκηναϊκὴν ἐπικράτειαν¹. Κατ' ἀκολουθίαν αἱ αἰγυπτιακαὶ ἐπιγραφαὶ δὲν σχετίζονται πρὸς μυκηναϊκὰ ἱστορικά συμβάντα καὶ περιπετείας.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς καταστροφῆς τῶν Μυκηνηῶν ὑπὸ Ἰλλυρικῶν φύλων δὲν βασιζέται ἐπὶ ἐπιστημονικοῦ βάρους, ἀρχικῶς δὲ προϋτάθη ὑπὸ ἐρευνητῶν ἐργαζομένων εἰς μακρινὰς βιβλιοθήκας κατὰ χιλιάδας χιλιόμετρων μακρὰν τῶν πραγμάτων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰσβολεῖς μέλλοντες νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ξένην γῆν συνοδεύονται ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἡ μακρὰ διὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος πορεία ὀγκώδους συρφετοῦ πολεμιστῶν, γυναικοπαίδων, ζώων καὶ τροχοφόρων ἀποκλείει τὴν πιθανότητα αἰφνιδισμοῦ. Ὅταν ἀντικρούζωμεν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνηῶν καὶ τὰ ὀλόλιθα Κυκλώπεια, οὐράνια τείχη της, ἀμέσως ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ κατάληψις τοῦ ὄχυροῦ αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατὴ δι' ἀμέσου ἐπιθέσεως, ἰδίᾳ εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὄπλισμός τῶν ἐπιτιθεμένων περιωρίζετο εἰς ξίφη καὶ δόρατα ἐκ χαλκοῦ, εἰς τόξα καὶ σφενδόνας. Μόνον μακρὰ πολιορκία ἢ καὶ αἰφνιδισμὸς ἀνυπόπτων ὑπερασπιστῶν παρουσίαζεν ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο συντρέχει εἰς τὴν περίπτωσίν μας.

Ὡς εἶδομεν, πολλαπλαῖ ὀδικαὶ ἀρτηρίαι ἔφερον πρὸς Βορρᾶν καὶ Δυσμᾶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ κατήρχοντο οἱ εἰσβολεῖς μὲ τὰς οἰκογενείας των. Εἰς ἀποστάσεις κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν ἦσαν ἰδρυμένα φυλάκια Μυκηναίων ὀπλιτῶν. Ἀσφαλῶς οἱ φύλακες θὰ μετέδιδον τὴν εἶδησιν τῆς εἰσβολῆς εὐθὺς ὡς τὴν ἀντίκρουζον. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ βραδυπορεία τοῦ εἰσβάλλοντος ὄχλου θὰ ἔδιδον εὐκαιρίαν προπαρασκευῆς τῆς ἀμόνης τοῦ κέντρον καὶ θὰ ἀπέκλειον τὸν αἰφνιδισμὸν. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ ὑποτιθεμένην ἀπὸ θαλάσσης πειρατικὴν εἰσβολὴν. Αἱ Μυκῆναι δὲν εἶναι παράλιος πόλις καὶ αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπητοῦντο διὰ τὴν ἐκπόρθησίν της δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφερθοῦν μὲ πειρατικὰ πλοῖα τῆς ἐποχῆς. Οὔτε καὶ ἡ Δωρικὴ ὑπόθεσις εὐσταθεῖ. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπεκαλύφθη τμημα τείχους εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἰδρύθη, διὰ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἀπὸ Βορρᾶ εἰσβολὴν Δωρικῶν στιφῶν. Τὸ τείχος τοῦτο χρονολογεῖται μετὰ τὸ 1190-1180 π. Χ. καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἢ ἐκ Βορρᾶ εἰσβολὴ τῶν στιφῶν τούτων ἤρχισεν εἰς χρόνους νεωτέρους τῆς δεκαετίας ἐκείνης, κατὰ εἰκοσαετίαν περίπου ἀπὸ τῆς προπολήσεως τῆς πόλεως τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κατ' ἀκολουθίαν οὔτε καὶ οἱ Δωριεῖς εἶναι ὑπαίτιοι τῆς καταστροφῆς τῶν Μυκηνηῶν τοῦ 1200 π. Χ. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ καταστροφή τῶν Μυκηνηῶν τοῦ

1. Alessandra Nibbi, *The Sea Peoples; A Re-examination of the Egyptian Sources*, Oxford, 1972.

1200 π. Χ. περίπου θά παραμείνη ἄλυτον πρόβλημα ; Τοῦτο εἶναι ἀπαράδεκτον.

Πιστεύω ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις μᾶς παρέχει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος¹. Ἡ πυρπόλησις τῶν κτιρίων τῆς ἀκροπόλεως ἦτο ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῆς διαμάχης, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τοὺς φόνους μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἡ δολοφονία τοῦ Ἀγαμέμνονος εὐθὺς μετὰ τὴν νικηφόρον ἐπιστροφὴν του, ἀσφαλῶς θά ἐπέφερον ἐσωτερικὴν ἀναστάτωσησιν. Ὁκτὼ ἔτη βραδύτερον ἢ Κλυταιμῆστρα καὶ ὁ Αἴγισθος ἐθανατώθησαν ὑπὸ τοῦ Ὁρέστου. Αἱ βίαιαι αὐταὶ πράξεις ἔστρεψαν τοὺς φίλους καὶ ὑποστηρικτὰς τῶν ἀντιμαχομένων μελῶν τοῦ βασιλικοῦ Οἴκου ἐναντίον ἀλλήλων, ἐγένοντο αἰτία ταραχῶν καὶ συγκρούσεων, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἀποκαλυπτόμενα πυρακτωμένα ἐρείπια. Τὴν πυρπόλησιν τῶν κτιρίων καὶ τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν συνώδευσε καὶ ἡ κατάρρευσις τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία συνεκέντρουτο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνακτος, ἡ κατάρρευσις δ' ἐκεῖνη ἐγένετο αἰτία δυσκόλου περιβάλλοντος διὰ τὴν συνέχισιν τῆς προτέρας ἐκπολιτιστικῆς δράσεως τῶν Μυκηναίων. Βεβαίως μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ διεσώθη, παραμείναν ὅμως ἄνευ κεντρικῆς ἰσχυρᾶς ἀρχῆς δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν προτέραν του ἡγετικὴν θέσιν καὶ αἴγλην. Ἐὰν προστεθῇ ὅτι μετὰ τὸ 1180 π. Χ. οἱ Μυκηναῖοι ἔπρεπε νὰ ὑπερασπίζον τὴν περιοχὴν των ἀπὸ τὰς ἐπερχομένας ομάδας τῶν Δωριέων, αἱ ὁποῖαι ἐλεηλάτουν ἐκ περιτροπῆς τὴν ὑπαιθρον κατὰ τὴν πρὸς Νότον προέλασίν των, θά καταφανῆ ἢ αἰτία τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τῆς πολιτιστικῆς δράσεώς των. Ἡ παράδοσις παρέχει τὴν ἀσφαλῆ λύσιν τοῦ προβλήματος. Μὲ τὴν σειρὰν τῆς ἡ ἀρχαιολογικῆς σκαπάνῃ ἀργὰ ἀλλ' ἀσφαλῶς φέρει εἰς φῶς καὶ ἐπαληθεύει τὸν πυρῆνα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπήγασεν ἡ παράδοσις.

Αἱ πολύχρσοι Μυκῆναι, μολοντί ἐρειπωμένοι, ἔρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ ἡλίου ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν σκαπάνην. Αἱ Μυκῆναι τοῦ Ἀγαμέμνονος δὲν εἶναι μῦθος, ἀλλ' ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἰσχὺς τῶν βασιλέων τῆς δὲν εἶναι ἀποκώμη μόνον ποιητικῆς φαντασίας καὶ τὸ δίδαγμα τὸ ὁποῖον παρέχουν τὰ Κυκλώπεια Τείχη τῆς καὶ τὰ πυρακτωμένα ἀνάκτορά τῆς, ἐπιστημονικῶς τεκμηριωμένα λείψανα, θά εἰκονίζον ἐσαεὶ τὰ ἀποτελέσματα ἀδελφικῆς διαμάχης καὶ διχονοίας.

1. Τὴν γνώμην μου ταύτην ὑπεστήριξα εἰς διαλέξεις καὶ μελέτας μου, τελευταίως δὲ εἰς τὸ σύγγραμμά μου: *Mycenae and the Mycenaean Age*, τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1966 ὑπὸ τοῦ Princeton University Press, σελ. 226 - 229.

Κυρίες και κύριοι,

Τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν ἀνάτασιν, τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται ὁ ἀρχαιολόγος ἐρευνητής, ὅταν φέρῃ καὶ πάλιν εἰς φῶς τὴν ἀρχὴν ἑνὸς πολιτισμοῦ καὶ βῆμα πρὸς βῆμα παρακολουθῆ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸ μεσουράνημά του, διαδέχεται μελαγχολία, ὅταν ἐν τῇ προόδῳ τῆς ἐργασίας του ἀποκαλύπτῃ τὴν παρακμὴν καὶ ἐπισημαίνῃ τὴν καταστροφὴν καὶ τὸ τέλος. Τὸν ἐρευνητὴν ὅμως τοῦ μυκηναϊκοῦ παρελθόντος χαροποιεῖ ἡ γνῶσις ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου δὲν σημειώνει καὶ τὸ τέλος τῆς προσπάθειάς καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων ἑνὸς λαοῦ· ἡ γνῶσις ὅτι ἀπὸ τὴν τέφραν τῆς Ἑλλάδος τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἀνεβλάστησε νεώτερος θαυμαστός πολιτισμός, ριζωμένος εἰς τὴν μυκηναϊκὴν παράδοσιν, ὁ πολιτισμός τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τῶν χριστιανῶν μαρτύρων καὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, ὁ πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα, ὁ πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰ στερεὰ θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑψώθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑψοῦται ὁ Δυτικὸς μας πολιτισμός.
